

BLOKBREKEN, EEN UITSTERVEND ZUID-LIMBURGS AMBACHT

door ANNIE KLEYNEN en HENK HILLEGERS
foto's Jan van Eijk

Inleiding

Oude ambachten zijn weer in; jaarlijks worden in verschillende plaatsen van onze omgeving festiviteiten georganiseerd waarop haast-vergeten ambachten gedemonstreerd worden. In de nieuwsmedia wordt ook ruim aandacht geschonken aan vroegere huisvlijt en thuis wordt - vooral door de jongere generatie - steeds meer zelf gesponnen, geweven, gebakt, gewerkt, getuinierd en „ge-doe-het-zelfd”. Dit komt niet zomaar uit de lucht vallen. De passieve verering voor het „wonder van de machine” heeft plaats gemaakt voor een houding waarin ook de keerzijde van het verschijnsel machine verdisconteerd is.

En die keerzijde kan dan vertaald worden in termen als energieverandering, overproductie, grondstof-schaarste, milieuverontreiniging, grofschaligheid, uniformiteit enz., enz.

Vandaar dat elk oud ambacht in wezen „milieuvriendelijk” is, maar het is niet alleen daarom dat wij uw aandacht vragen voor het onderstaande artikel over blokbreken op de ambachtelijke manier. Het is ook een activiteit die zich uitsluitend in onze regio heeft afgespeeld, getuige de vele unieke onderaardse gangenstelsels en - bovengronds - de talrijke mergelgebouwen. En tenslotte zal deze uiteenzetting niet misstaan in dit blad waarin al zo vaak allerlei aspecten van het krijt belicht zijn.

De onderstaande reportage is in principe geschreven als onderdeel voor het eindexamen biologie voor het HAVO-diploma door de dochter van een van de laatste ambachtelijke blokbrekers.

De foto-reportage is van de heer Jan van Eijk en werd genomen in de zomermaanden van 1975 in de Sibbergroeve.

Kort overzicht

Het „werk” van de blokbreker bevindt zich op het einde van een doodlopende gang. Hier worden de grote manshoge en -brede blokken stuk voor stuk uit de blinde muur gehaald. Het eerste blok levert natuurlijk de grootste problemen: het is immers slechts van de voorkant bereikbaar, de overige blokken (als het eerste er eenmaal uit is) zowel van vóór als van één zijkant.

Grofweg bestaat de werkwijze uit het uitbeitelen en utzagen van diverse horizontale en verticale sleuven (in detail besproken in § 1 t/m § 3), het uitbreken van het eerste blok (§ 4 t/m § 7) en de overige blokken (§ 8).

Normaliter beginnen (rechtshandige) blokbrekers in de rechterhoek te werken. De lezer zal al gemerkt hebben dat onze blokbreker linkshandig is.

In verband met de omvang van deze publicatie zal het geheel in drie afleveringen verschijnen.

Het breken van mergel

Stel het „sjaap” ligt langs de linkermuur met de „piksjtool” aan de rechterkant ernaast, als men er voor staat. Het „sjaap” is het bovenste deel van het eerste stuk uit een rij. Dit stuk wordt in twee delen eruit gehaald. De „piksjtool” is het tweede stuk uit een rij. De breker begint met het maken van de „hui”. Dit is de horizontale gleuf die gemaakt wordt om de stukken los te maken van het plafond. De „hui” boven het „sjaap” en de „piksjtool” wordt in één keer gemaakt. De rechtshandige blokbreker begint aan de linkerkant, dus boven het „sjaap”. De linkshandige blokbreker begint aan de rechterkant boven de „piksjtool”. Zie foto 1.

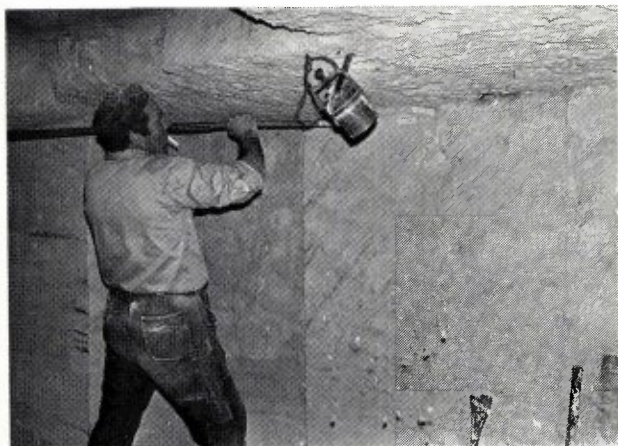

Foto 1. De breker begint met het „huie”. Hij is linkshandig dus begint aan de rechterkant.

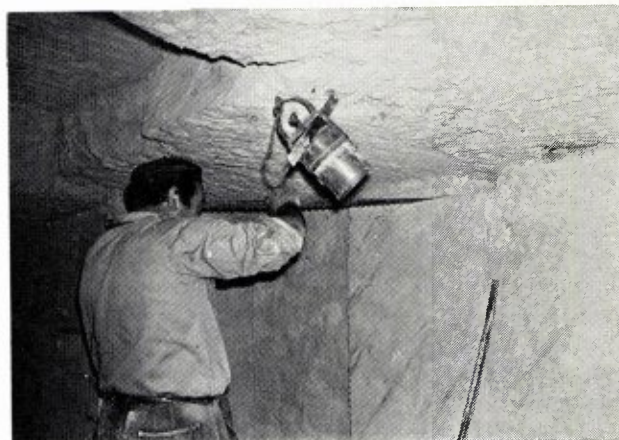
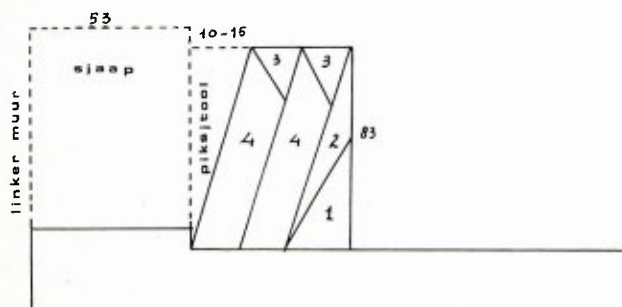

Foto 2. De breker zaagt een stuk los dat hij met de beitel eruit haalt.

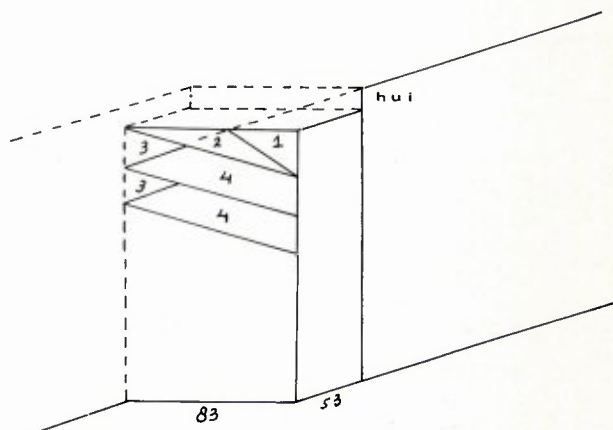
De „hui” boven het „sjaap” wordt ongeveer 10 tot 15 cm dieper gemaakt dan boven de „piksjtool”. Dit wordt gedaan omdat de breker straks, als het „sjaap” eruit is, plaats nodig heeft om te werken en te staan bij het losmaken van de „piksjtool” van de achterwand. Het „sjaap” ligt in zijn geheel dieper dan de „piksjtool”.

Tekening 1. Het „sjaap” en de „piksjtool” van bovenaf gezien. De werkwijze van het „huie” is aangegeven in de tekening. De nummers verwijzen naar de tekst.

1. Het „huie” of het „kaale”: (het maken van de „hui”)

Zie tekening 1. Met de beitel wordt een kleine driehoek uitgestoten (1). Op foto 1 is dit duidelijk te zien. De breker is net begonnen en heeft pas enkele keren met de beitel gestoten.

Tekening 2. De „piksjtool” van opzij gezien. In de tekening wordt de werkwijze van het maken van de lange „voar” aangegeven. Het „sjaap” is ter verduidelijking weggelaten. De nummers verwijzen naar bovenstaande beschrijving.

Daarna begint de breker de driehoek te vergroten in de richting van de achterwand tot hij de gewenste diepte bereikt heeft (2). Het kleine driehoekje achter wordt weggestoten zodat er plaats is voor de punt van de opzetzaag (3). Met de opzetzaag wordt een zo groot mogelijk stuk losgezaagd (4). Zie foto 2. Het stuk dat met de opzetzaag is losgemaakt wordt met de beitel weggestoten. Tegelijkertijd stoot de breker achter het hoekje weg (3).

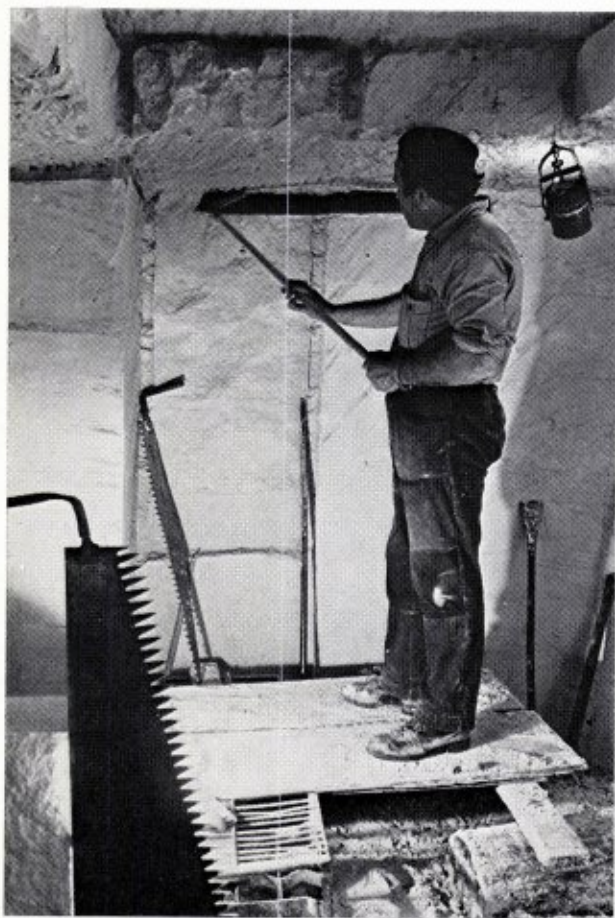

Foto 3. De „hui” is bijna klaar. Hier haalt de breker de losse mergel met behulp van de „krèbber” uit de „hui”. De „krèbber” is een harkje, speciaal voor dit doel.

Foto 4. De foto is in de „voar” genomen. De breker stoot met de beitel mergel weg. Het zogenaamde „putsje stoete”. In de beschrijving wordt dit aangegeven met nummer 3.

2. *Het „voare”:* (het maken van de verticale gleuven)

Als de breker klaar is met het „huie”, begint hij met het maken van de „voare”. Meestal wordt eerst de „voar” tussen het „sjaap” en de „piksijtool” gemaakt. Deze is langer dan de „voar” tussen het „sjaap” en de muur omdat deze maar tot de hoogte van de „kas” reikt. De „kas” is het onderste deel van het

Foto 5. De breker haalt een „voarsjtuk” uit de „voar”. Let op de „kitting” aan de rechterkant van de „voar”.

eerste stuk. Het „voare” gebeurt op ongeveer dezelfde wijze als het „huie”. Zie tekening 2. De breker begint weer met het uitsteken van het driehoekje (1). Dit wordt uitgediept tot de achterwand (2). Achter in de „voar” wordt nu „u putsje gestoete”. De breker stoot mergel in de vorm van een driehoek weg zodat er plaats is voor de punt van de opzetzaag (3). Zie foto 4.

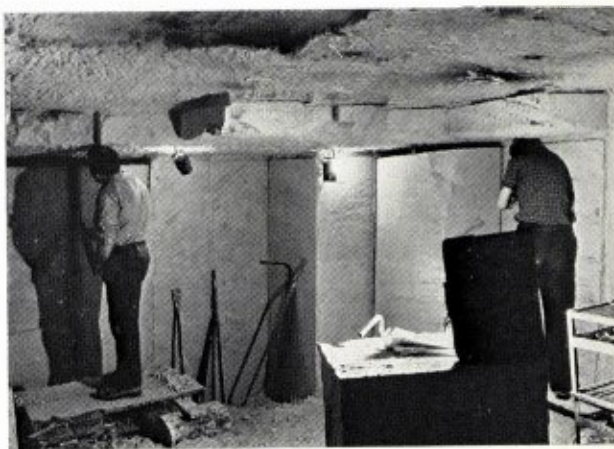

Foto 6. De breker aan de linkerkant op de foto zet de opzetzaag in de „voar”. Hij gaat een „voarsjtuk” loszagen.

Uit de „voar” wordt de mergel in platen van ongeveer 5 cm dikte verwijderd. Deze platen worden „voarsjtukke” genoemd. Zie foto 5. In de „voar”

Foto 7. De breker begint met de „voar” tussen het „sjaap” en de muur. Hier zet hij voor het eerst de opzetzaag op zijn plaats om het eerste „voarsjtuk” los te zagen.

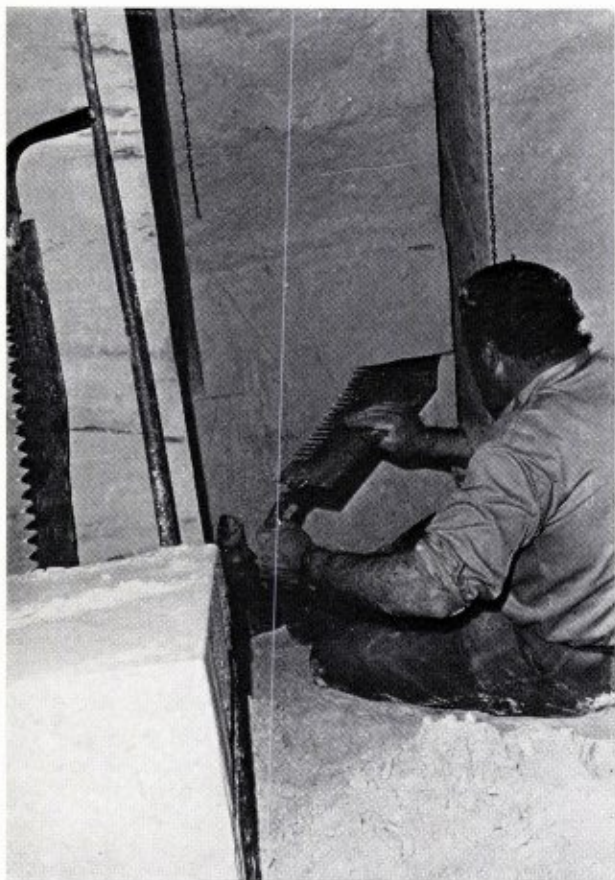

Foto 8. De breker begint hier met het maken van de „oonderhui”.

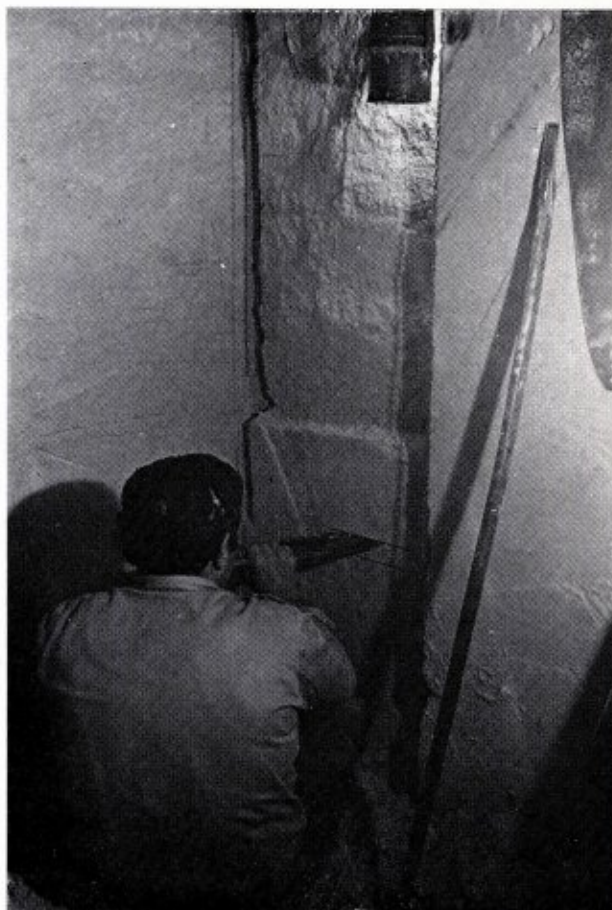

Foto 9. Bij het maken van de „oanderhui” worden twee zaagsneden gemaakt. Op de foto is de breker bijna klaar met de tweede.

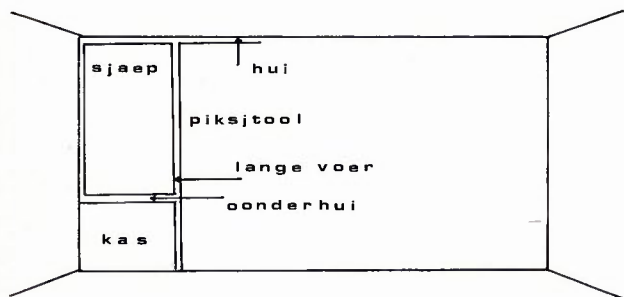
wordt langs het „sjaap” de opzetzaag gezet. De breker zaagt nu zover mogelijk naar beneden. Daarna doet hij hetzelfde aan de andere kant van de „voar” (4). Het „voarsjtuk” wordt losgemaakt door een beitels in een van de zaagsneden te steken en een

draaiende beweging te maken. Hierdoor breekt het „voarsjtuk”.

Als de breker klaar is met de „voar” tussen „sjaap” en „piksjtool”, begint hij met de „voar” tussen het „sjaap” en de muur. Zie foto 7.

Foto 10. Als de plaat mergel losgewrikt is, kan hij uit de opening gehaald worden.

Tekening 3. Het einde van een gang waar de breker is begonnen aan een blinde muur. Het „sjaap” zit hier alleen nog vast aan de achterwand. De „voare”, „hui” en „oonderhui” zijn klaar.

3. *Het maken van de „oonderhui”*: (de gleuf die gemaakt wordt tussen het „sjaap” en de „kas”) Om het „sjaap” in zijn geheel eruit te halen, moet de zogenaamde „oonderhui” gemaakt worden. Op deze manier wordt het „sjaap” van de „kas” gescheiden. De „oonderhui” moet precies horizontaal zijn.

Ze mag naar achteren toe iets schuin omhoog lopen maar beslist niet omlaag. Als de „oonderhui” omlaag loopt moet de breker het „sjaap” eerst optillen voordat hij het eruit kan trekken.

De „oonderhui” wordt gemaakt door de mergel in vorm van platen, zoals de „voarsjtukke”, eruit te halen. Hier hoeft de breker niet met de beitel een driehoek in de mergel te plaatsen om de opzetzaag te kunnen plaatsen. Hier kan dit, door de brede „voar”, meteen. Zie foto 8.

Er worden weer twee zaagsneden gemaakt. Zie foto 9. Daarna wordt de plaat mergel met een beitel losgewrikt en kan eruit gehaald worden. Zie foto 10. Als de „oonderhui” klaar is, zit het „sjaap” alleen nog aan de achterwand vast. Zie tekening 3.